

*dr hab. Andrzej Parzonko, prof. SGGW*¹

Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw
Instytut Ekonomii i Finansów
Szkola Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Nierówności w potencjale produkcyjno-ekonomicznym i poziomie dopłat bezpośrednich w gospodarstwach mlecznych z wybranych krajów UE²

WPROWADZENIE

Kraje UE są jednym z największych producentów mleka i eksporterów produktów mlecznych na świecie. W 2017 r. produkcja mleka w UE wynosiła 163,71 mln ton, co stanowiło 19,8% światowej produkcji i więcej mleka produkowały tylko Indie (170,73 mln ton). W 2025 r. prognozy OECD wskazują, że produkcja mleka w UE stanowić będzie 18,2% światowej. Wytworzone w UE produkty mleczne były w 2017 r. w znacznej liczbie eksportowane poza granice UE. Eksport masła, sera żółtego, pełnego i odtłuszczonego mleka w proszku w 2017 r. stanowił odpowiednio 22,6%, 31,6%, 22,1% i 35,9% światowego eksportu produktami mlecznymi (*OECD-FAO Agricultural Outlook 2018–2027*). W łańcuchu dystrybucji produktami mlecznymi bardzo ważnym ogniwem są gospodarstwa rolnicze zajmujące się produkcją surowca (mleka) do wytwarzania gotowych produktów mlecznych. Ich lokalizacja, potencjał produkcyjny, tempo rozwoju i szeroko rozumiana efektywność produkcji ma wpływ na decyzje przetwórców mleczarskich o skali produkcji i kierunkach rozwoju (Parzonko, 2013). Gospodarstwa rolnicze, we wszystkich krajach UE, objęte są tzw. Wspólną Polityką Rolną (WPR), która została zapoczątkowana w postaci przepisów powołujących zręby EWG, czyli obecnej Unii Europejskiej. W arty-

¹ Adres korespondencyjny: Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Instytut Ekonomii i Finansów, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa; tel. 22 5934221; e-mail: andrzej_parzonko@sggw.pl. ORCID: 0000-0003-0244-1996.

² Artykuł został przygotowany i sfinansowany w ramach badań statutowych Katedry Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw, Instytutu Ekonomii i Finansów SGGW.

kule 39 Traktatu Rzymskiego, przyjętego 25 marca 1957 r., sformułowano pięć celów Wspólnej Polityki Rolnej. Były to: 1) podnoszenie produktywności rolnictwa poprzez wspieranie postępu technologicznego; 2) zapewnienie ludności rolniczej godziwych warunków życia (głównie poprzez zwiększenie dochodów ludności pracującej w rolnictwie); 3) stabilizacja rynku rolnego; 4) zapewnienie odpowiedniego poziomu zaopatrzenia w produkty rolnicze; 5) umożliwienie konsumentom kupna produktów żywnościowych po godziwych cenach (Chmielewska-Gil, Czaplą, Dąbrowski, Guba, 2003). Pierwotne założenia WPR UE w kolejnych latach funkcjonowania UE ewoluowały, jednak nie wycofano się z regulowania i dofinansowania rolnictwa krajów UE. Ostatnie zmiany w WPR UE zostały wprowadzone w 2013 r. i będą obowiązywały do 2021 roku. W sposób znaczący dotyczyły one sektora mleczarstwa, a szczególnie gospodarstw zajmujących się chowem bydła i produkcją mleka. W 2015 r. ostatecznie zlikwidowano „kwotowanie produkcji mleka w UE³” i zmniejszono ograniczenia celne w napływie produktów mlecznych spoza UE. Działania te przyczyniły się do zwiększenia konkurencji na rynku mleka w UE. Ceny skupu mleka proponowane w mleczarniach europejskich zaczęły się wahać i podążały za cenami w Nowej Zelandii i USA (Parzonko, 2019). Istotnym problemem, wymagającym prezentacji i oceny jest zagadnienie nierówności w potencjale produkcyjno-ekonomicznym (zasobach majątkowych) oraz uzyskiwanych wynikach ekonomicznych w gospodarstwach ukierunkowanych na produkcję mleka w poszczególnych krajach UE. Podkreślenia wymaga to, że skazane są one na konkurencję na jednolitym rynku UE, a liberalizacja polityki rolnej (prowadzona sukcesywnie od 2007 r. szczególnie w sektorze mleczarstwa) preferuje silniejsze ekonomicznie podmioty. Celem głównym artykułu jest zaprezentowanie stanu i zmian w potencjale ekonomicznym, uzyskiwanych wynikach ekonomicznych i poziomie otrzymywanych dopłat bezpośrednich w gospodarstwach ukierunkowanych na produkcję mleka z wybranych krajów UE w latach 2005–2016.

METODYKA I ŹRÓDŁA DANYCH

W realizacji wskazanego celu głównego zastosowano metodę porównawczą. Wykorzystano mierniki i wskaźniki ekonomiczne stosowane do oceny zasobów i efektów ekonomicznych prowadzonej działalności rolniczej. Fundamentem do

³ Zaznaczyć należy, że z kwotowania produkcji mleka UE zaczęła się wycofywać stopniowo od 2007 roku. Był to dość wyrafinowany mechanizm, polegający na zwiększaniu poszczególnym krajom UE narodowych kwot mlecznych. Spowodowało to, że w wielu krajach UE kwoty mleczne przestały faktycznie ograniczać realizowaną produkcję mleka.

prowadzonej analizy była „zasobowa teoria przedsiębiorstw” lub inaczej określana, jako „podejście zasobowe”. Zgodnie z podejściem zasobowym źródłem sukcesu przedsiębiorstwa jest posiadanie oraz odpowiednie wykorzystanie wartościowych zasobów i umiejętności, w tym wiedzy i kompetencji⁴ (Hamel, Prahalad, 1994). Przedstawiciele zasobowej teorii przedsiębiorstwa koncentrują się na wyjaśnieniu, które z zasobów posiadanych przez przedsiębiorstwa mają potencjał do zapewnienia im przewagi konkurencyjnej i w konsekwencji umożliwiają osiągnięcie lepszych wyników gospodarczych.

Źródłem materiałów empirycznych wykorzystanych w prowadzonej analizie były dane rachunkowe z gospodarstw rolniczych gromadzone w ramach europejskiego systemu FADN. W zakresie obserwacji europejskiego systemu FADN znajdują się gospodarstwa towarowe, które wytwarzają około 90% wartości Standardowej Produkcji w danym regionie lub kraju. W poszczególnych państwach członkowskich progi wielkości ekonomicznej określające minimalną wielkość gospodarstw rolnych włączanych do pola obserwacji FADN są różne, przede wszystkim z powodu istniejących różnic w strukturze agrarnej (Goraj, 2008). W badaniach uwzględniono tylko gospodarstwa wyspecjalizowane w produkcji mleka wydzielone zgodnie z metodyką FADN, tzw. typ 45 (Goraj, Bocian, Cholewa, 2013, s. 91–103). Dodatkowo, aby wyraźniej skoncentrować się na problemie badawczym, zawężono pole obserwacji do gospodarstw wyspecjalizowanych w produkcji mleka tylko z sześciu krajów charakteryzujących się największym przyrostem produkcji mleka w latach 2005–2015. Były to też kraje charakteryzujące się największą produkcją mleka w UE w 2015 r. (Parzonko, 2016, s. 89–99).

NIERÓWNOŚCI W POTENCJALE PRODUKCYJNYM I WYNIKACH EKONOMICZNYCH GOSPODARSTW WYSPECJALIZOWANYCH W PRODUKCJI MLEKA Z WYBRANYCH KRAJÓW UE

W zasobowej teorii przedsiębiorstw można znaleźć nieco odmienne podejścia do wydzielania zasobów w organizacjach. H. Itami dzieli zasoby na fizyczne, ludzkie, pieniężne oraz zasoby niewidzialne, takie jak: umiejętności menedżerskie, technologie, zaufanie klienta, kulturę organizacji (Itami, 1987). J.B. Barney definiuje zasoby, jako aktywa, zdolności, procesy organizacyjne, informacje, wiedzę, które umożliwiają realizację strategii ukierunkowanej na rozwój sprawności i skuteczności organizacji (Barney, 1991, s. 99–120). Zasadniczy problem w ogól-

⁴ Problemem w pełnym zastosowaniu teorii zasobowej w prowadzonych badaniach w gospodarstwach rolniczych, na podstawie bazy danych europejskiego FADN, jest brak informacji o wiedzy i kompetencjach kierowników gospodarstw.

nej definicji zasobów wynika z różnorodności podmiotów gospodarczych i innych organizacji w zakresie prowadzonej działalności. W przypadku gospodarstw rolniczych, które w wyniku społecznego podziału pracy współcześnie głównie zajmują się wytwarzaniem surowców o charakterze masowym dla przedsiębiorstw przetwórstwa rolno-żywnościowego, ciągle bardzo ważnym zasobem są składniki majątkowe, a w nich ziemia, budynki, maszyny, urządzenia i narzędzia rolnicze. Ich liczba, wartość oraz umiejętność wykorzystania przez rolnika wpływa na poziom realizowanej produkcji i wydajność pracy, co przekłada się na osiągnięte wyniki ekonomiczne.

Bardzo ważnym i niezbędnym zasobem do realizacji produkcji rolniczej jest ziemia. Jej cechy szczególne takie jak: nieprzemieszczalność, ograniczoność i przestrzenność, nadają jej wymiar ważności i osobliwości spośród innych czynników produkcji (Czyżewski, Matuszczak, 2011, s. 5–23). Przeciętna powierzchnia UR (własnych i dzierżawionych) w gospodarstwach ukierunkowanych na produkcję mleka objętych obserwacją FADN w porównywanych krajach UE kształtowała się w 2016 r. od 20,96 ha w Polsce do 156,05 ha w Danii (tabela 1). Zaznaczyć należy, że występowała (we wszystkich badanych krajach) tendencja zwiększania średniej powierzchni UR gospodarstw mlecznych w analizowanym okresie. Jest to zjawisko dość oczywiste, ponieważ ziemia (użytki rolne) jest bardzo ważnym czynnikiem produkcji w działalności rolniczej wpływającym na podstawowy wskaźnik w gospodarce rynkowej, jakim jest wydajność pracy. W rolnictwie ciągle funkcjonuje trójczynnikowa funkcja produkcji, w której bardzo ważnym czynnikiem jest ziemia (Bezat, Rembisz, 2011). Trudno zwiększyć wydajność pracy i rentowność zaangażowanego kapitału bez zwiększania zasobów ziemi. Zjawisko powiększania zasobów ziemi najbardziej dynamicznie przebiegało w gospodarstwach duńskich. Od 2005 r. do 2016 r. średnia powierzchnia UR gospodarstwa prowadzącego chów bydła mlecznego w Danii zwiększyła się o 65,43 ha. W Polsce ten przyrost wyniósł tylko 3,1 ha.

Drugim bardzo ważnym zasobem, świadczącym pośrednio o potencjale produkcyjnym, są różnego rodzaju środki techniczne, mające charakter środków trwałych i umożliwiające zastępowanie pracy ludzkiej uprzedmiotowioną. Pewnym ich wyrazem jest ich wartość. Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli 1, w przeciętnym gospodarstwie ukierunkowanym na chów bydła mlecznego w badanych krajach UE, wartość środków trwałych była bardzo zróżnicowana. Przeciętne gospodarstwo zajmujące się chowem bydła mlecznego w Danii w 2016 r. dysponowało 16-krotnie większym majątkiem trwałym niż gospodarstwo w Polsce. Zaznaczyć należy, że ta różnica w czasie uległa zmniejszeniu, ponieważ w 2005 r. wartość majątku trwałego gospodarstwa w Danii była aż ponad 30-krotnie większa niż w Polsce.

Tabela 1. Wybrane mierniki i wskaźniki potencjału ekonomicznego przeciętnego gospodarstwa ukierunkowanego na produkcję mleka z wybranych krajów UE w latach 2005–2016

Wyszczególnienie	Lata	Wybrane kraje UE					
		PL*	DE	FR	NL	DK	IE
Średni stan krów w gospodarstwie (sztuk)	2005	11,63	43,17	43,35	66,35	96,64	51,77
	2010	14,29	53,20	51,91	81,80	149,96	63,75
	2016	15,99	62,80	59,78	92,24	165,21	75,49
Powierzchnia UR (ha)	2005	17,86	59,41	75,61	43,50	90,62	49,02
	2010	20,18	70,44	86,87	49,23	145,13	59,18
	2016	20,96	72,01	92,11	51,06	156,05	60,15
Łączna wartość aktywów (tys. euro)	2005	67,69	570,43	214,80	2 080,01	1 631,55	950,57
	2010	164,37	678,16	283,94	2 519,98	3 808,88	1 185,06
	2016	199,10	794,24	313,06	2 344,75	3 278,32	1 285,80
Wartość budynków (tys. euro)	2005	29,68	85,37	75,92	144,73	672,02	75,15
	2010	38,32	100,38	109,39	269,15	638,19	139,94
	2016	45,32	125,50	104,82	283,98	568,41	99,16
Finansowanie aktywów kapitałem własnym (%)	2005	90,96	84,04	60,62	74,49	34,72	95,85
	2010	93,87	82,44	56,91	69,52	31,95	94,34
	2016	95,41	75,94	51,25	64,66	21,78	95,40
Nakłady pracy ludzkiej (własnej i najemnej) (godz.)	2005	3 838	4 036	2 818	3 806	4 173	3 673
	2010	4 094	4 365	2 960	4 016	5 018	3 870
	2016	4 002	4 390	2 979	4 151	5 690	3 737

* PL – Polska, DE – Niemcy, FR – Francja, NL – Holandia, DK – Dania, IE – Irlandia

Źródło: opracowanie własne na podstawie: http://ec.europa.eu/agriculture/rca/database/database_de.cfm (2019.04.30).

Miernikiem prezentującym uzyskiwane efekty ekonomiczne z użytkowanych zasobów bez uwzględnienia czy stanowią one własność rodziny rolniczej, czy też jedynie są w ich użytkowaniu jest wartość dodana netto. Jest to kategoria ekonomiczna, która w pewnym zakresie przedstawia też umiejętności rolnika w prowadzeniu działalności rolniczej. Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli 2, najwyższą przeciętną wartością dodaną netto charakteryzowały się gospodarstwa duńskie. W 2016 r. wynosiła ona 186 062 euro i była aż o 65% większa niż w 2005 roku. Na drugim biegunie były polskie gospodarstwa ukierunkowane na produkcję mleka. Przeciętna wartość dodana netto w 2016 r., generowana przez polskie gospodarstwo była ponad trzynastokrotnie mniejsza niż w gospodarstwach duńskich. Uwzględniając koszty zaangażowania zewnętrznych czynników produkcji (ziemi, pracy i kapitału) okazuje się, że gospodarstwa duńskie tracą swoje przewagi. W 2016 r. przeciętny dochód z gospodarstwa rolniczego w Danii wynosił

tylko 9802 euro i był najniższy spośród porównywanych krajów. Największy dochód z gospodarstwa rolniczego w 2016 r. przeciętnie generowały gospodarstwa z Irlandii (60 192 euro) i Niemiec (40 640 euro). Przeciętne gospodarstwo ukierunkowane na produkcję mleka w Polsce, jak wynika z danych z systemu FADN, osiągało dochód z gospodarstwa w kwocie 12 891 euro.

Tabela 2. Wybrane mierniki i wskaźniki efektywności ekonomicznej przeciętnego gospodarstwa ukierunkowanego na produkcję mleka z wybranych krajów UE w latach 2005–2016

Wyszczególnienie	Lata	Wybrane kraje UE					
		PL*	DE	FR	NL	DK	IE
Wartość dodana netto (euro)	2005	8 851	53 735	43 132	84 110	112 745	51 750
	2010	14 073	72 747	58 612	109 629	192 451	61 203
	2016	13 744	74 931	43 192	71 569	186 062	70 879
Dochód z gospodarstwa rolniczego (euro)	2005	7 967	32 513	30 600	51 033	29 237	41 103
	2010	13 354	44 302	41 740	58 309	-14 453	47 798
	2016	12 891	40 640	23 175	26 730	9 802	60 192
Dochodowość pracy własnej (euro/ godzinę) (DP ₀)**	2005	2,15	9,95	11,63	14,15	10,12	12,69
	2010	3,36	13,69	15,39	15,88	-5,45	14,17
	2016	3,29	11,88	8,87	7,38	3,71	18,40

* PL – Polska, DE – Niemcy, FR – Francja, NL – Holandia, DK – Dania, IE – Irlandia

** Dochodowość pracy własnej (DP₀) = Dochód z gospodarstwa rolniczego (euro) / nakłady pracy własnej rodziny rolniczej (rbh)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: http://ec.europa.eu/agriculture/rica/database/database_de.cfm (2019.04.30).

W ocenie efektywności ekonomicznej wykorzystanych zasobów technicznych i pracy ludzkiej w gospodarstwach rolniczych ważny jest wskaźnik ekonomicznej wydajności pracy lub dochodowości zaangażowanej pracy własnej. Większą wartość informacyjną (szczególnie w porównaniach międzynarodowych) ma dochodowość pracy własnej. Można ją ustalić za pomocą dwóch trochę odmiennych podejść. W pierwszym bierzemy pod uwagę dochód z gospodarstwa rolniczego w relacji do poniesionych nakładów pracy własnej. W drugim uwzględniamy dochód z gospodarstwa rolniczego pomniejszony o koszty zaangażowania własnych czynników produkcji (kapitału i ziemi) i odnosimy do poniesionych nakładów pracy własnej. W prezentowanym artykule ograniczono się do pierwszego wskaźnika ze względu na trudności z określeniem kosztów zaangażowania własnych czynników produkcji mających charakter kosztów kalkulowanych (nie są faktycznie poniesione). Jak wynika z przeprowadzonych obliczeń, przeciętna dochodowość pracy własnej w gospodarstwach ukierunkowanych na produkcję mleka w analizowanych krajach była dość zróżnicowana (tabela 2). Stosunkowo niski dochód z przeciętnego

gospodarstwa rolniczego w Polsce i Danii skutkowało bardzo niskim wskaźnikiem dochodowości pracy. Reasumując uzyskane wyniki obrazujące zasoby majątkowe i efektywność ekonomiczną przeciętnych gospodarstw ukierunkowanych na produkcję mleka można stwierdzić, że: 1) są dość duże różnice zarówno w przeciętnych zasobach majątkowych, jak również w generowanym dochodzie (szczególnie w wartości dodanej) na poziomie przeciętnego gospodarstwa z analizowanych krajów; 2) ze względu na stosunkowo niską dochodowość pracy własnej (w stosunku do cen pracy ludzkiej na rynku) we wszystkich analizowanych krajach będzie musiała nastąpić dalsza poprawa efektywności ekonomicznej; 3) polskie przeciętne gospodarstwa ukierunkowane na produkcję mleka, na tle przeciętnych gospodarstw z wybranych krajów UE, charakteryzują się niską dochodowością pracy własnej.

NIERÓWNOŚCI W POZIOMIE DOPLAT BEZPOŚREDNICH OTRZYMYWANYCH PRZEZ GOSPODARSTWA WYSPECJALIZOWANE W PRODUKCJI MLEKA Z WYBRANYCH KRAJÓW UE

Dopłaty bezpośrednie wypłacane rolnikom w UE są jednym z wielu instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej UE. Współcześnie, ich głównym zadaniem jest wsparcie dochodów rolników, które z reguły (ze względu na specyfikę działalności rolniczej) są mniejsze niż w działach pozarolniczych. Dodatkowo zasadność dopłat bezpośrednich łączy się z ochroną środowiska przyrodniczego związanego z produkcją rolniczą oraz z faktem świadczenia dóbr publicznych przez rolnictwo (Czyżewski, Stępień, 2011, s. 15). J.S. Zegar argumentuje zasadność dopłat bezpośrednich i innych mechanizmów interwencyjnych w rolnictwie słabością rynku, co powoduje, że znaczna część nadwyżki ekonomicznej tworzonej w rolnictwie jest wyprowadzana poza rolnictwo (Zegar, 2010). A. Czyżewski stwierdza, że w długim okresie występuje „drenaż” wartości dodanej, od rolnictwa do przetwórcy, straty zaś z okresu dekoniunktury nie są rekompensowane rentami w fazie ożywienia (Czyżewski, 2007). Główne zarzuty przeciwników interwencjonizmu w rolnictwie (w tym dopłat bezpośrednich) to jego koszty ponoszone przez całe społeczeństwo w postaci podatków oraz wzrost biurokracji (Żmija, 2011, s. 53–68). Bez względu na argumenty zwolenników i przeciwników interwencjonizmu w rolnictwie, współcześnie dopłaty bezpośrednie funkcjonują i prawdopodobnie w kolejnej perspektywie finansowej UE (lata 2021–2027) nie zostaną zlikwidowane. Problemem jest ich różnorodność, zarówno w sposobie naliczania, jak również puli środków przeznaczonych na ten cel w poszczególnych krajach UE. Różnice wynikają z wielu przyczyn, z których ważną są uwarunkowania historyczne. Trzeba pamiętać, że w tzw. starych krajach UE dopłaty bezpośrednie na początku zostały wprowadzone, aby zwiększyć produkcję rolniczą (dopłaty do produkcji). Dopiero dalszym eta-

pem, który wynikał z problemu nadprodukcji surowców rolniczych w UE było odchodzenie od płatności do produkcji na rzecz dopłat do gospodarstwa. Państwa członkowskie Unii Europejskiej na podstawie reformy z 2003 r. zostały zobowiązane do wdrożenia systemu płatności jednolitej (SPS – *Single Payment Scheme*) w okresie od 1 stycznia 2005 r. do 1 stycznia 2007 roku. Kraje przyjęte do UE w roku 2004 i później stosowały tzw. uproszczony system płatności bezpośrednich (SAPS – *Single Area Payment Scheme*). Wyjątkiem były Malta, Słowenia i Chorwacja, które wdrożyły system SPS. Podkreślenia wymaga fakt, że w ramach systemu SPS tzw. stare państwa UE miały możliwość wprowadzenia jednego z trzech modeli płatności bezpośrednich: historycznego, regionalnego i hybrydowego (mieszanego) (Kowalski, 2015, s. 153–164). Wprowadzone rozwiązania skutkowały bardzo dużą różnorodnością w sposobie naliczania dopłat bezpośrednich przez poszczególne kraje UE mimo funkcjonowania tzw. Wspólnej Polityki Rolnej. Od 1 stycznia 2015 r., zgodnie z Rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1307/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r., wprowadzono nowy system płatności bezpośrednich. W tzw. starych krajach UE system płatności jednolitej (SPS) został zastąpiony systemem płatności podstawowej (*Basic Payment Scheme*). Zmiany te dotyczą też tzw. nowych krajów stosujących wcześniej system uproszczonych płatności (SAPS).

Tabela 3. Wybrane wskaźniki informujące o poziomie i znaczeniu dopłat bezpośrednich w przeciętnym gospodarstwie ukierunkowanym na produkcję mleka z wybranych krajów UE w latach 2005–2016

Wyszczególnienie	Lata	Wybrane kraje UE					
		PL*	DE	FR	NL	DK	IE
Wartość dopłat do działalności operacyjnej (euro/gospodarstwo)	2005	2 313	25 591	25 333	18 964	42 084	16 313
	2010	6 021	35 550	33 635	28 982	73 521	24 759
	2016	7 460	32 347	33 189	22 864	69 585	20 555
Udział dopłat do działalności operacyjnej w dochodzie z gospodarstwa (%)	2005	29,03	78,71	82,79	37,16	143,94	39,69
	2010	45,09	80,24	80,58	49,70	-	51,80
	2016	57,87	79,59	143,21	85,54	709,91	34,15
Wartość dopłat do działalności operacyjnej na osobę pełnoetatową (euro)	2005	1 369	17 291	15 447	12 901	33 939	11 907
	2010	3 542	24 349	19 902	18 819	61 268	17 194
	2016	4 363	22 308	20 361	14 847	57 508	14 682
Wartość dopłat do działalności operacyjnej na hektar UR (euro)	2005	130	431	335	436	464	333
	2010	298	505	387	589	507	418
	2016	356	449	360	448	446	342

* PL – Polska, DE – Niemcy, FR – Francja, NL – Holandia, DK – Dania, IE – Irlandia

Źródło: opracowanie własne na podstawie: http://ec.europa.eu/agriculture/rica/database/database_de.cfm (2019.04.30).

W nowym systemie płatności bezpośrednich wprowadzono następujące ich rodzaje: płatność podstawową na hektar, płatności dla rolników przestrzegających praktyk rolniczych na rzecz klimatu i środowiska, płatność dla młodych rolników rozpoczynających działalność rolniczą przez pięć lat, płatność redystrybucyjną, wsparcie dla rolników na obszarach z ograniczeniami naturalnymi i wsparcie powiązane z produkcją, przyznawane ze względów gospodarczych lub społecznych. Trzy pierwsze elementy zostały uznane za obowiązkowe, pozostałe za dobrowolne do wprowadzenia (Biernat-Jarka, 2016, s. 37–54). Wskazane zmiany trochę ujednoliciły system naliczania dopłat bezpośrednich we wszystkich krajach UE, jednak nie zlikwidowały różnic w wysokości dopłat bezpośrednich.

Jak wynika z przeprowadzonej analizy w gospodarstwach ukierunkowanych na produkcję mleka z wyodrębnionych sześciu krajów UE, poziom dopłat do działalności operacyjnej był bardzo zróżnicowany (tabela 3). Przyczyną były zarówno wyraźne różnice w potencjale produkcyjnym (głównie ziemi, jako podstawowego nośnika dopłat bezpośrednich), jak również w puli środków przeznaczonych na dopłaty bezpośrednie w danym kraju. Podkreślenia wymaga fakt dużego udziału dopłat do działalności operacyjnej w stosunku do generowanych dochodów z gospodarstwa. W przeciętnym gospodarstwie francuskim i duńskim poziom dopłat bezpośrednich w 2016 r. przewyższał poziom osiąganego dochodu z gospodarstwa rolniczego. W polskich gospodarstwach ukierunkowanych na produkcję mleka dopłaty do działalności operacyjnej stanowiły przeciętnie 57,9% w 2016 r., natomiast w 2005 r. było to tylko 29,03%.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

- 1) Sektor mleczarstwa, a w nim gospodarstwa rolnicze ukierunkowane na produkcję mleka, stanowi ważny element gospodarki krajów UE, w tym Polski. Przyjęta i realizowana po 2015 r. polityka rolna UE w zakresie rynku mleka zmieniła funkcjonowanie podmiotów z tego sektora gospodarki. Zniesienie dopłat do eksportu produktów mlecznych poza granice UE, ograniczenie dopłat do prywatnego przechowywania produktów mlecznych oraz likwidacja mechanizmu stabilizującego produkcję mleka w poszczególnych krajach UE, czyli tzw. kwot mlecznych zwiększyły konkurencję na wewnętrznym rynku mleka UE. Znaczące nadwyżki w wytwarzanych produktach mlecznych UE zmuszają też przetwórców do konkurencji pozaunijnej i mają odzwierciedlenie w zmienności cen skupu mleka oferowanych rolnikom.
- 2) Z przeprowadzonych badań wynika, że potencjał produkcyjny i ekonomiczny przeciętnych gospodarstw ukierunkowanych na produkcję mleka ze znaczących w tej działalności krajów charakteryzował się tym, że: 1) był bardzo zróżnicowany, a polskie gospodarstwa w tym zakresie były przeciętnie naj-

- słabsze; 2) w analizowanym okresie 11 lat (2005–2016) różnice pomiędzy krajami w niewielkim zakresie zostały zniwelowane, 3) gospodarstwa duńskie dysponowały największą wartością majątku, jednak był on w znacznym zakresie finansowany zobowiązaniami (w 2016 r. przeciętnie aż 78,22% zgromadzonego majątku w duńskich gospodarstwach było finansowane zobowiązaniami).
- 3) Efektywność ekonomiczna gospodarstw ukierunkowanych na produkcję mleka w badanych sześciu krajach UE była bardzo zróżnicowana. Największy dochód z gospodarstwa rolniczego w 2016 r. przeciętnie generowały gospodarstwa z Irlandii (60 192 euro) i Niemiec (40 640 euro). Ze względu na stosunkowo niską dochodowość pracy własnej (w stosunku do cen pracy ludzkiej na rynku) we wszystkich analizowanych krajach będzie musiała następować dalsza poprawa efektywności ekonomicznej. Polskie przeciętne gospodarstwa ukierunkowane na produkcję mleka charakteryzowały się niską dochodowością pracy własnej.
- 4) Mimo funkcjonowania Wspólnej Polityki Rolnej w UE, sposób naliczania oraz poziom dopłat bezpośrednich adresowanych do gospodarstw ukierunkowanych na produkcję mleka w poszczególnych krajach UE był bardzo zróżnicowany. Wynikało to zarówno z uwarunkowań historycznych, jak również politycznych. We wszystkich analizowanych krajach dopłaty do działalności operacyjnej, w przeciętnym gospodarstwie ukierunkowanym na produkcję mleka, stanowiły znaczący udział w dochodzie z gospodarstwa rolniczego.

BIBLIOGRAFIA

- Barney, J.B. (1991). Firm Resources and Sustained Competitive Advantage. *Journal of Management*, 17, 99–120. DOI. 10.1177/014920639101700108.
- Bezat, A., Rembisz, W. (2011). Zastosowanie funkcji typu Cobba-Douglasa w ocenie relacji czynnik – produkt w produkcji rolniczej. *Komunikaty. Raporty. Ekspertyzy*, 557. Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Biernat-Jarka, A. (2016). Ewolucja systemu płatności bezpośrednich w UE ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji w Polsce. *Studia BAS*, 4 (48), 37–54.
- Chmielewska-Gil, W., Czapla, J., Dąbrowski, J., Guba, W. (2003). *Wspólna Polityka Rolna – zasady funkcjonowania oraz ich reforma*. Warszawa: Wydawnictwo MRiRW, FAPA.
- Czyżewski, A. (2007). Makroekonomiczne uwarunkowania rozwoju sektora rolnego. W: A. Czyżewski (red.), *Uniwersalia polityki rolnej w gospodarce rynkowej. Ujęcie makro- i mikroekonomiczne* (s. 15–57). Poznań: Akademia Ekonomiczna w Poznaniu.
- Czyżewski, A., Matuszczak, A. (2011). Dylematy kwestii agrarnej w panoramie dziejów. *Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie, Seria Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 90, 5–23.
- Czyżewski, A., Stępień, S. (2011). Wspólna polityka rolna UE po 2013 r. a interesy polskiego rolnictwa. *Ekonomista*, 1, 9–36.

- Goraj, L. (2008). *FADN i Polski FADN (Sieć danych rachunkowych z gospodarstw rolnych i system zbierania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych)*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy.
- Goraj, L., Bocian, M., Cholewa, I. (2013). Wspólnotowa typologia gospodarstw rolnych po zmianie w 2010 roku. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 334 (1), 91–103.
- Hamel, G., Prahalad, C.K. (1994). *Competing for the future*. Boston MA: Harvard Business School Press.
- http://ec.europa.eu/agriculture/rca/database/database_de.cfm (2019.04.30).
- Itami, H. (1987). *Mobilizing Invisible Assets*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kowalski, S. (2015). Dopłaty bezpośrednie w nowej perspektywie finansowej Unii Europejskiej na lata 2014–2020. W: J. Grzywacz, S. Kowalski (red.), *Wybrane problemy gospodarki europejskiej. Nauki Ekonomiczne*. T. XXI (s. 153–164). Płock: Wydawnictwo PWSZ w Płocku.
- OECD-FAO Agricultural Outlook 2018–2027. Pobrane z: www.fao.org/3/I9166EN/I9166EN.pdf (2019.04.30)
- Parzonko, A. (2013). *Globalne i lokalne uwarunkowania rozwoju produkcji mleka*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
- Parzonko, A. (2016). Szanse i bariery rozwoju sektora mleczarskiego w wybranych krajach UE po likwidacji kwotowania produkcji mleka. W: Z. Gil, G. Skrzyński, K. Adamczyk (red.), *Produkcja mleka i wołowiny – teraźniejszość i przyszłość* (s. 89–99). XXIV Szkoła Zimowa Hodowców Bydła. Zakopane 7–10.03.2016.
- Parzonko, A. (2019). Zmienność cen skupu mleka w wybranych mleczarniach z UE. USA i Nowej Zelandii – ocena w latach 2007–2018 i przewidywania na przyszłość. *Przeгляд Mleczarski*, 2, 44–52.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1307/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 637/2008 i rozporządzenie Rady (WE) nr 73/2009.
- Zegar, J.S. (2010). Ekonomia wobec kwestii agrarnej. *Ekonomista*, 6, 779–804.
- Żmija, D. (2011). Dylematy dotyczące aktywnej roli państwa w obszarze rolnictwa. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie*, 863, 53–68.

Streszczenie

Celem głównym artykułu jest zaprezentowanie stanu i zmian w potencjale ekonomicznym, uzyskiwanych wynikach ekonomicznych i poziomie otrzymywanych dopłat bezpośrednich w gospodarstwach ukierunkowanych na produkcję mleka z wybranych krajów UE w latach 2005–2016. W realizacji wskazanego celu wykorzystano mierniki i wskaźniki ekonomiczne stosowane do oceny zasobów i efektów ekonomicznych prowadzonej działalności rolniczej. Źródłem materiałów empirycznych, wykorzystanych w prowadzonej analizie, były dane rachunkowe z gospodarstw rolniczych gromadzone w ramach europejskiego systemu FADN. Dodatkowo, aby wyraźniej skoncentrować się na problemie badawczym zawężono pole obserwacji do gospodarstw wyspecjalizowanych w produkcji mleka tylko z sześciu krajów charakteryzujących się największym przyrostem produkcji mleka w latach 2005–2015.

Z przeprowadzonych badań wynika, że potencjał produkcyjny i ekonomiczny przeciętnych gospodarstw ukierunkowanych na produkcję mleka ze znaczących w tej działalności krajów charakteryzował się tym, że: 1) był bardzo zróżnicowany, a polskie gospodarstwa w tym zakresie były przeciętnie najsłabsze; 2) w analizowanym okresie 11 lat (2005–2016) różnice pomiędzy krajami w niewielkim zakresie zostały zniwelowane, 3) gospodarstwa duńskie dysponowały największą wartością majątku, jednak był on w znacznym zakresie finansowany zobowiązaniami. Największy dochód z gospodarstwa rolniczego w 2016 r. przeciętnie generowały podmioty z Irlandii (60 192 euro) i Niemiec (40 640 euro). Polskie przeciętne gospodarstwa mleczne charakteryzowały się niską dochodowością pracy własnej. Mimo funkcjonowania Wspólnej Polityki Rolnej w UE sposób naliczania oraz poziom dopłat bezpośrednich adresowanych do gospodarstw ukierunkowanych na produkcję mleka w poszczególnych krajach UE był bardzo zróżnicowany. We wszystkich analizowanych krajach dopłaty do działalności operacyjnej, w przeciętnym gospodarstwie ukierunkowanym na produkcję mleka, stanowiły znaczący udział w dochodzie z gospodarstwa rolniczego.

Słowa kluczowe: gospodarstwa mleczne, efektywność ekonomiczna, dopłaty bezpośrednie.

Inequalities in economic potential and the level of direct payments in dairy farms from selected EU countries

Summary

The main aim of the article is to present the state and changes in economic potential, achieved economic results and level of direct payments received by dairy farms in selected EU countries in the period 2005–2016. Economic indicators that are useful in assessing the resources and economic effects of agricultural activity were used to achieve the objective. The source of the empirical materials used in the conducted analysis were accountancy data from farms within the European FADN system. Additionally, to focus more clearly on the research problem, observations were limited to farms specializing in milk production, from only six countries with the highest increase in milk production over 2005–2015.

The results show that the production and economic potential of the average farms focusing on milk production from countries significant in this activity were characterised by the fact that: 1) it was highly diverse, and Polish farms in this regard were, on average, the weakest; 2) over the 11 year analysed period (2005–2016), differences between countries were reduced to a limited extent, 3) Danish farms had the highest property value, however it was financed to a large extent by obligations. The highest income from farms in 2016 was, on average, generated by farms in Ireland (EUR 60,192) and Germany (EUR 40,640). On average farms in Poland focused on milk production were characterised by the low profitability of their own work. Despite the functioning of the Common Agricultural Policy in the EU, the method of calculating and the level of direct payments addressed to farms oriented at milk production in individual EU countries was highly diverse. In all the analysed countries, the subsidies for the operating activities for the average farm focused on milk production constituted a significant part of the income for that farm.

Keywords: dairy farms, economic efficiency, direct payments.

JEL: Q18.